

NOVE PRIDOBITVE NEW ACQUISITIONS

MLATILNICA ZA PET VOLOV

279

Konec marca 2009 nam je kolegica Tatjana Eržen iz Gorenjskega muzeja posredovala pismo gospoda Janija Erklavca oziroma njegovo ponudbo glede okoli osemdeset let stare, še vedno delujoče Kremžarjeve mlatilnice, ki jo je pospremila z naslednjimi besedami: *“Zelo lepo je od gospodov z odpada, da se spomnijo na muzej.”*

Ker v Kranju za mlatilnico niso bili zainteresirani, prijazne ponudbe pa zaslužijo vsaj vljuden odgovor, sem gospodu Erklavcu pojasnila naše prostorske omejitve (le malo ustreznega prostora za stroje ali naprave večjih dimenzij), izpustila razlago o dilemah v zbiralni politiki (cepec, mlatilnica, kombajn?) in svoje pismo sklenila z besedami, na podlagi katerih sem bila prepričana, da bo najin dialog končan (saj muzeji ne želimo in tudi ne smemo postati alternative smetiščem zavrženih, odvečnih predmetov):

“Ker je takšnega predmeta nedvomno škoda za odpad, bi ga osebno želela vsaj evidentirati: fotografirati, zbrati o mlatilnici ustrezne podatke o njenem 'življenjskem' kontekstu (nas etnologe namreč zanima prav slednji in ne v tolikšni meri tehnični vidik) – kje, na kateri kmetiji in kdo jo je uporabljal, do kdaj je bila v funkciji, za koliko so jo kupili, kakšno vrednost je to v tistem času predstavljalo, so na njej mlatili za celo vas ipd. ipd. Je to v primeru mlatilnice, ki se nahaja pri vas, sploh mogoče? Sta njen prejšnji lastnik in uporabnik znana?”

A tu se je zgodba o “mlatilnici z odpada” šele začela. Zadevno podjetje je namreč zgolj Erklavčevo delovno okolje in ponujena mlatilnica pomeni njegovo cenjeno rodbinsko dediščino. Slednjo mi je najprej pojasnil v teku najinega dopisovanja; po tem, ko smo podarjeni stroj za mlačev žita že varno prepeljali v muzejski depo, pa so zgodbo o mlatilnici dopolnili še povedni spomini njegove matere.

Kmetija in gostilna Pri Mihcu

Angela Erklavec, rojena leta 1940, zadnja solastnica podarjene mlatilnice (poleg brata Alojzija Dremlja, roj. 1941), je doma z domačije *Pri Mihcu*, ki še danes stoji na Lavrici pri Škofljici, na Dolenjski cesti št. 338. Pred desetletji se je to področje imenovalo Daljna vas in domačija je imela naslov Daljna vas 11.

Poleg velike kmetije z desetimi hektari obdelovalne zemlje in s petimi hektari gozda – ene večjih v tem koncu, ki “*je bla za celo kmetijo*” – so imeli do okoli leta 1945 tudi gostilno. Pridelovali so pšenico (največ, na enem hektaru, vendar na štirih različnih njivah), koruzo, krompir, krmno peso in korenje, zelje, proso in ajdo. V hlevu so imeli po dva vprežna konja (za voz in plug), enajst glav goveje živine in prašiče oziroma breje svinje (za prodajo prašičkov). Prodajali so zlasti krompir in mleko. Prvega sta v Ljubljano vozila oče Alojzij (roj. 1903, u. 1988) in brat, mleko je tja svojim stalnim strankam s kolesom vozila Angelina mati, ki je “*z Lublano več zaslúžla*” (v šestdesetih letih preteklega stoletja, pred tem so k njim prihajali po mleko okoličani). Pšenico so imeli samo za domačo rabo; za kruh in za druge jedi “*pa za žváu*”. Angelina mati je namreč mesila kruh zgolj iz pšenične moke (le tu in tam tudi koruznega s krompirjem) in “*po tradiciji*” vsako soboto, ko je spekla hlebce za ves naslednji teden.

Bili so močni kmetje, a prav gostilna jim je omogočala nakup več strojev.¹

Mlatilnica in njena vrednost

Muzeju podarjena mlatilnica je prišla na domačijo *Pri Mihcu* natanko leta 1925. Dve leti pred tem so jim namreč zavoljo isker iz parne lokomotive pogorela tako gospodarska poslopja kakor večina kmetijskih strojev in prisiljeni so bili k nakupu novih. Namesto stare mlatilnice, ki jo je poganjal vitel ali *gepelj* (kot pogonski stroj), je tedanji gospodar Anton Dremelj (roj. 1860, u. 1940), Angelin ded, kupil novo (a sorodno) manjšo leseno mlatilnico (z ustreznimi železnimi konstrukcijskimi sestavnimi deli), visoko 170 cm, široko 100 cm in dolgo 270 cm. Z njo so mlatili samo pšenico in služila je zgolj temu delovnemu opravilu; kot stroj, ki je nadomestil mlatiče in cepce. “*Kasejše so ble takšne, da se je tud pajklál* (čistilo žito) *zraven*” – a takšne, večje mlatilnice, so potrebovale tudi druge, močnejše pogonske stroje.

Na mlatilnici je jasno viden napis proizvajalca. Izdelana je bila v “Delavnici poljedelskih strojev” Antona Kremžarja v Šentvidu pri Ljubljani, ustanovljeni leta 1909, ki je s kmetijskimi stroji do srede preteklega stoletja zalagala Slovenijo in celo druge dele nekdanje Jugoslavije.² V Slovenskem etnografskem muzeju smo pred omenjenim darom hranili le eno, tej podobno mlatilnico (iz Hočevja nad Krko, ki kaže na bolj domačo, samouško izvedbo), in poleg nje še osamljen manjši železni primerek industrijske izdelave.

Po pripovedovanju Angelinega očeta je mlatilnica ob nakupu stala kakor pet volov; “*vol pa je bil takrat več vreden kot dóns pet bikov*” ... V volih so tedaj vrednotili tudi drugo premoženje (na primer “*preužitek za énga vola*”), čeprav so drugače – tako kakor večina kmetov v teh krajih – orali in vozili le s konji.

¹ Drugače je na slovenskem podeželju – kjer so imeli poljedelske stroje v prvi vrsti le veleposestniki in pozneje tudi premožni kmetje – veljalo, da so te stroje, ki so pomenili izreden in enkratni nakup, kupovali s prav tako izrednim in enkratnim dohodkom, z doto. “Mašine so se kuple od dote”. Prim. v: I. Smerdel, Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja v zgodovini agrarnih panog v 19. stoletju na Slovenskem, *Slovenski etnograf* 33–34 (1988–1990), Ljubljana 1991, str. 56.

² Prim. v: F. Golob, Konservatorska dokumentacija orodij in strojev za čiščenje omlačnega žita, *Slovenski etnograf* 31 (1983–1987), Ljubljana 1988, str. 219.

Delo in povračilo

Na kmetiji *Pri Mihcu* so v letih Angelinega otroštva na omenjenem enem hektaru zemlje pridelali za *“poln kozúč pšenice”*. Po žetvi so jo nadevali v kozolec, ki je imel po *“pet štantov”* oziroma oken; in po okoli treh tednih – v začetku avgusta – se je začela mlačev. Samo zase so *“siguren dva dni mlatíl – po tri vozove na en dan”*. S petih oken njihovega kozolca so namreč odpeljali domov po šest voz pšenice. Snope so nalagali na voz in jih doma zmetali na pod vsaj en dan pred mlačvijo. In *“to je blo húd déu – u tisti vročini”*.

Pri mlačvi je bil *“ta gláven”* Angelin oče, ki je delal z mlatilnico. Pšenico sta podajala Angela in brat Alojzij; tu in tam tudi njuna mati, ki je drugače večino časa povezovala otepe (za vezanje slednjih so morali po nekaj snopov ročno omlatiti, *“da je celo ostál za prevêsu”*); in neporočena teta Pepa, ki je pred podajanjem v mlatilnico razvezovala pšenične snope. Mlačvi je sledilo *“rétanje”* na velikem retu in temu *“pájklanje”* na žitnem čistilniku – *pajklu* ali *vetrniku*. Omenjeni stroj za čiščenje pšenice (za ločevanje zrnja od plev) so imeli prav tako na podu, nedaleč od mlatilnice. *“Rétali in pájklali”* so vsaj še naslednja dva dneva, dokler niso očiščenega zrnja spravili v vreče (in te v hišo, v sobo v prvem nadstropju, ki je služila za shrambo³).

281

A za tem mlačve še ni bilo konec, saj so k *Mihcu* vozili mlatit tudi manjši kmetje iz okoliških vasi: iz Lavrice, Sel in Babne Gorice. Ti so s konji pripeljali večinoma le po en voz in so Angelinemu očetu kar sami podajali pšenico. Mlačvi je tudi zanje sledilo čiščenje, tako da je ves proces (za domače in za okoličane) skupaj trajal okoli *“ene pol méscá”*.

Plačila v denarju za vse opravljeno Angela ne pomni; najverjetneje je bil oče domenjen za vračilo z delom. *“Po mojem so prišle ženske pomagat strniščen koren plét,”* je omenila eno izmed najbolj zamudnih opravil, pri katerem so bile – poleg domačih – prepotrebne številne tuje ženske delovne roke. Najmanj šest žensk so potrebovali za to delo, imenovano *“štékke plét”*.⁴ A na kmetiji, kakršna je bila njihova, verjetno nikoli ni zmanjkalo opravil, pri katerih so jim lahko drugi kmečki gospodarji in gospodinje z delom povrnili za opravljeno mlačev.

Inja Smerdel

³ Od tam so pšenico s konjem vozili v mlin. *“H Kopáč u Medno smo vozíl”* do okoli leta 1956, pozneje pa v električni mlin v Šentjakob.

⁴ Spomladi so med ječmen posejali korenje. Ko so ječmen poželi, je bilo potem treba med korenjem, ki je do tedaj zrastle že vsaj osem cm visoko, populiti oziroma opleti ječmenovo strnišče. In temu delu so rekli *“štékke plét”*.

Fotografija domačije in gostilne *Pri Mihcu*, iz okoli leta 1930. Pred njo, na sredi skupine domačih stoji Anton Dremelj, prvi lastnik podarjene mlatilnice. (iz rodbinskega albuma Janija Erklavca)

Angela Erklavec na domačem dvorišču, z mlatilnico pred gospodarskim poslopjem (foto: Inja Smerdel, 2009)

Pogled na mlatilnico EM 22673, tik pred prevozom v muzejski depo (foto: Inja Smerdel, 2009)

Prvo domače podjetje za izdelavo poljedelskih strojev:

- mlatilnic
- slamočreznic
- reporeznic
- sadnih mlinov
- sadnih etiskanic
- gnojničnih črpalk
- gnojničnih razpršilov
- in št. št.

A. KREMŽAR
 Strojno podjetje
 ŠT. VID NAD LJUBLJANO
 Ustanovljeno l. 1909
 Telefon Ljubljana 705 — Čekovni račun št. 14.875
 Zahtevajte ponudbo ali pa brezplačni obisk našega zastopnika

103

„Oručje“, Leto I (1938) števil. 10, str.

Oglas podjetja Kremžar iz leta 1938, objavljen v *Oručju* (iz dokumentacije Kmetijskega oddelka Tehniškega muzeja Slovenije)

PODJETJE IZDELUJE:

ROČNE MLATILNICE
 VITELISKE MLATILNICE
 MOTORNE MLATILNICE
 ROČNE SLAMOČREZNICE
 MOTOorne SLAMOČREZNICE
 SILOZNE SLAMOČREZNICE
 ŽITOCISTILNICE
 REFOROZNE
 OKOPALNICE
 PREDLEŽJA
 FERMENTICE
 GNOPHNE ČRPAKE
 GNOPHNE RAZPRŠILICE
 SADRNE STISKALNICE
 SADRNE MLINE
 KROZNE ŽAGE
 ROJENČASTE GREDE
 TRESULINE PLOČEVINE
 REŠNE PLOČEVINE

STALNA ZALOGA:
 MOTORNI MLATILNIC
 IN BENCINSKIH MOTORJEV
 OBID „ŠIAVIA“
 KOSILNIN IN
 SEKALNIN STROJEV
 OBID „MELICHA“

ZAHTEVAJTE BREZPLAČNE PONUDBE

Mlatilnica M18-M22

Je izdelana za vrtelni ali ročni pogon in ima spredni kolesni voziček. Spredni kolesni voziček je premerja 400 mm, zadnji kolesni voziček pa 300 mm. Širina mlatilnice je 510 mm, dolžina 1200 mm. Širina mlatilnice je 1200 mm, višina 1300 mm.

Mlatilnica MZ 18

Je izdelana za ročni ali električni pogon in ima spredni kolesni voziček. Spredni kolesni voziček je premerja 400 mm, zadnji kolesni voziček pa 300 mm. Širina mlatilnice je 510 mm, dolžina 1200 mm. Širina mlatilnice je 1200 mm, višina 1300 mm.

Mlatilnica MR 18 - MR 22

Je izdelana za vrtelni ali ročni pogon in ima spredni kolesni voziček. Spredni kolesni voziček je premerja 400 mm, zadnji kolesni voziček pa 300 mm. Širina mlatilnice je 510 mm, dolžina 1200 mm. Širina mlatilnice je 1200 mm, višina 1300 mm.

Reklamna zloženko iz leta 1940 (iz dokumentacije Kmetijskega oddelka Tehniškega muzeja Slovenije)